

LA RECEPCIÓ DEL PENSAMENT I LA CULTURA EUROPEUS A LA CATALUNYA DE LA RESTAURACIÓ: L'ATENEU BARCELONÈS I LA SEVA BIBLIOTECA COM A VEHICLES DE RECEPCIÓ, ASSUMPCIÓ I DIFUSIÓ¹

MANUEL PÉREZ NESPEREIRA

RESUM

Aquest treball nasqué de la necessitat de confirmar i/o fixar els punts clau en l'evolució del pensament català autònom. També d'entendre aquesta conformació com un procés dinàmic dins el qual es passa d'un primer període de subordinació i empetitiment a la reivindicació de la igualtat en relació amb la cultura espanyola oficial vertebrada al voltant del castellà. Les aportacions dels pensadors i intel·lectuals europeus permeteren bastir un model cultural que a partir de la dècada dels anys noranta del segle dinou té com a miralls el propi país i les aportacions transfrontereres; fortament impregnat de corrents francesos, però també anglosaxons i germànics, culturalment permet la convivència de modernismes laics i religiosos, i políticament recupera un país teòricament fixat sobre el seu passat, però que, alhora, incorpora les novetats que la societat de masses arrossega. La Biblioteca de l'Ateneu, i més en general la mateixa institució, ens permet resseguir aquest viatge fitant les seves crisis internes i estudiant el seu fons bibliogràfic, i sobretot la seva modificació, al llarg del període.

PARAULES CLAU

Història cultural, secessió cultural, Restauració, Modernisme, positivisme, biblioteques, ateneus.

ABSTRACT

The purpose of this essay is to show the necessity of confirming and/or fixing the key points in Catalanian autonomous thinking evolution. Also to understand this confirmation as part of a dynamic process where we go from an early subordination and minimizing period to an equality demand in relation to the Spanish official culture supported by the use of Castilian language. European intellectuals and thinkers contribution allowed building of a cultural model which, from the XIX century nineties, has the own country and cross-border contribution as a model, strongly pervaded with French, as well as Anglo-saxon and Germanic trends. It culturally allows coexistence of religious and secular modernism currents, and politically recovers a country which is theoretically fixed in the past but that also incorporates all the

1. Tesi dirigida per Jordi Casassas i Ymbert, que fou llegida a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, el 5 de setembre de 2005. El tribunal que la va jutjar estava format per Josep Florit i Capella (Universitat de Barcelona), Santiago Riera i Tuèbols (Universitat de Barcelona), Àngel Duarte i Montserrat (Universitat de Girona), Francisco Villacorta Baños (Universitat de Castella - la Manxa) i Sebastià Serra i Busquets (Universitat de les Illes Balears), i li va atorgar la qualificació d'excel·lent *cum laude*.

news drawn by the mass society. The *Ateneu's* Library and more generally the Institution itself, allows us to carefully follow this trip confining its internal crisis and studying its list of titles, and mainly its modification, along the period.

KEY WORDS

Cultural history, cultural secession, Restoration, Modernism, positivism, library, cultural association.

Al llarg dels anys i dins la historiografia catalana s'ha fitat el Modernisme com el punt de trencament des de la intel·lectualitat catalana amb el model cultural oficial espanyol, de manera que autors, les aportacions dels quals no es pot a hores d'ara qüestionar, com ara Jordi Castellanos, Eduard Valentí i Fiol o Vicente Cacho Viu situen dins els anys 1890 en endavant, amb referències durant la dècada dels vuitanta únicament a l'aparició del primer *Avenç*, la creació d'una secessió cultural catalana que fins i tot autors no catalans, des de Leopoldo Alas, *Clarín*, en el moment de produir-se, fins a Juan Pablo Fusi en el moment actual, no neguen ni menystenen.

Tot i que acceptem les línies bàsiques d'aquesta afirmació i periodització alhora, l'estudi dels fons de la gran Biblioteca de Barcelona durant la primera Restauració, les exposicions públiques i privades dels seus membres, l'accés a la documentació generada i intercanviada entre les corporacions barcelonines i aplegada dins els fulletons regionals del mateix Ateneu Barcelonès i l'encaix de la cultura catalana dins un marc europeu ens permeten matisar certes conclusions.

En primer lloc, hi ha una forta reivindicació a finals de segle de pertànyer a un espai més ampli que el peninsular i, de vegades, negant aquesta pertinença a un marc castellà o espanyol identificat amb les febleses i misèries del moviment polític. Aquesta pertinença a Europa i, alhora, a una comunitat amb identitat cultural pròpia s'havia de reflectir en la convergència amb els vectors generals de la cultura i el pensament al continent.

Sovint s'ha considerat que determinats corrents propis no són altra cosa que reflexos de corrents forans importats i copiats, més o menys curosament. Però si prenem com a exemple la novel·la, un model de narració no deixa de ser això, un model en el qual encabir la pròpia producció amb components més ajustats a uns canons generals, i més *modern*, per fer servir un qualificatiu; car finalment la novel·lística catalana de final del segle XIX empra els seus propis esquemes i introdueix com a actors dels decorats personatges del seu entorn, els dota de característiques humanes autòctones i segueix uns models d'actuació propis. Tot i la relació entre Narcís Oller i Émile Zola, les filosofies subjacents en cada un dels autors, i per tant a les seves obres, estan absolutament allunyades, com recorda el mateix Zola dins el pròleg de la traducció al francès de *La papallona*:

LA RECEPCIÓ DEL PENSAMENT I LA CULTURA EUROPEUS A LA CATALUNYA
DE LA RESTAURACIÓ: L'ATENEU BARCELONÈS I LA SEVA BIBLIOTECA

Le roman, tel quel je viens de le lire, dans cette traduction qui vous fera honneur du reste, me paraît une remarquable étude, l'étude de personnages légèrement idéalisés et traversant un milieu très exact. C'est bien de la vie cruelles, mais vue au travers d'un talent attendri. Barcelone s'agite dans les descriptions avec une réalité intense, tandis que les personnages marchent un peu au-dessus de la terre, les pires bien que les meilleurs [...].

L'ai lu, et vous avez écrit vous-même, je crois, qu'il dérivait de nous autres, naturalistes français. Oui, pour le cadre peut-être, pour le coupe des scènes, pour la façon de poser les personnages dans le milieu. Mais non, mille fois non pour l'âme même des oeuvres, pour la conception de la vie. Nous sommes des positivistes et de déterministes, du moins nous prétendons ne tenter sur l'homme que des expériences: et lui, avant tout, il est un conteur qui s'émet de son récit, qui va jusqu'au bout de son attendrissement, quitte à sortir du vraie.

I aquesta presa condicional de models aliens és present en el pensament social i polític; i, a més, aquest efecte d'imitació relativa també xoca amb un fenomen de coincidències i anticipacions en el disseny de corrents socials i culturals. La realitat catalana patia una doble confrontació cultural, ja que havia de respondre a un model polític espanyol que no es corresponia amb el model de creixement econòmic dins el qual estava immers el Principat i, alhora, havia d'enfrontar-se amb les restes d'un món cultural que considerava superat a l'interior del país.

Dins la primera problemàtica, una de les respostes consistia en la vertebració de la societat civil per mitjà de l'aixopluc ofert als sectors desafavorits de la societat per tal de cobrir la manca de sector assistencial català, i amb la vertebració de respostes en un doble sentit, cap a l'Estat espanyol, en defensa del desenvolupament econòmic, i cap a —i entre— les corporacions ciutadanes, per arbitrar, a manca de resposta a les pròpies demandes des del poder central, mecanismes propis de resposta al creixement industrial, demogràfic..., i a tots els desajusts que aquests creixements produïen. I aquest segon aspecte havia de ser resolt amb l'exemple dels països que haguessin desenvolupat creixements i problemàtiques semblants. Pel que fa a la segona, al llarg dels anys noranta es van anar arraconant les tesis positivistes a la recerca, com es feia arreu d'Europa, per uns nous models filosòfics i artístics.

Però, avançades aquestes premisses, cal afegir que el procés de desenvolupament del coneixement no pot ser identificat amb el model imitatiu que sembla que va venir a continuació; ans al contrari, la manca d'Estat generava dins els grups intel·lectuals l'element diferenciador envers els models d'on prenien les seves notes, car per molt que es volgués imposar o impulsar un model o altre de creixement s'estava mancat de les institucions públiques des de les quals es poguessin implantar a la societat.

Les respostes polítiques que es donen neixen d'una doble font: d'una banda, els treballs que sobre la crisi del parlamentarisme es feien arreu d'Europa, i de l'altra, des de la constatació interna i des de la referència als models propis, a una mitificada edat d'or medieval que serveix, no tant de punt de retorn com d'arrencada, de trampolí per actualitzar els mecanismes i crear un discurs, de moment només

això, coherent i adient als fets del moment. La defensa dels gremis, l'home social i no sociable, la recuperació i vindicació de la classe mitja, el pacte entre les classes..., neixen com a conceptes, temes i teories al Principat, tot i la coincidència amb postulats semblants en aquells moments a altres indrets del continent. La defensa de la figura aristocràtica en el camp de les arts i el pensament no és una mera imitació de models aliens, sinó que representa una transposició urbana d'un model rural encara present a les comarques catalanes. La teoria de la circulació de les elits esbossada per Mosca i encara no explicitada per Pareto ja és avançada a les planes de la *Revista Jurídica* per Prat de la Riba encara no acabat el segle XIX... Ara els models de referència són cada cop més això que no pas models d'autoritat en el sentit més estricte i restringit de només feia unes dècades.

Perquè, si és cert que al llarg del segle XIX des de Catalunya el reviscolament de la pròpia cultura havia estat fitat per conflictes amb els tòtems de la cultura oficial espanyola i que aquests conflictes havien estat solcats per freqüents sentiments d'inferioritat, també cal manifestar que quan acaba el segle aquesta situació ha deixat de ser norma en la major part dels casos, fins al punt que els nous autors es neguen a reconèixer cap mena de direcció per part dels autors més reconeguts, ja sigui com a models o com crítics de la producció a Catalunya. Fins i tot els moments de temença davant els felibres formen part del passat; que de França arriba la llum, ben segur, però la direcció que pren el moviment cultural al Principat esdevé autònoma i prou segura de si mateixa per incorporar al conjunt de la seva obra els materials que s'adiguin millor a les necessitats de cada autor i del país, que han de reflectir o a les quals s'ha d'adreçar el producte.

Queden lluny els anys en què des de les planes de *La Renaixença* es demana permís per ser-hi. Com afirma Prat de la Riba en debat amb Leopoldo Alas, els autors i pensadors catalans «són», sense necessitat d'autorització per crear i produir segons interessos de país i personals que no han de remetre's a cap altra realitat que la circumdant, amb la qual s'estableix una relació de reciprocitat basada en la complicitat, en la comunió d'interessos i en la possessió comuna d'un conjunt de creences cada cop més acceptades, producte d'una identitat col·lectiva que genera al llarg d'aquests anys un imaginari polític i cultural que l'acompanyarà, malgrat tot i tots, al llarg de tot el segle XX. Casanovas, els Segadors, el pactisme, la federació catalanoaragonesa, escriptors, músics, historiadors, sorgits d'una identitat comuna que durant llargs anys havia hagut d'amagar-se a les coves, respirant la llum i l'aire lliure en escasses i controlades conjuntures, però que tot i així havia avançat en el seu camí, donen ara al país els referents que li permeten mostrar-se al món amb una identitat reforçada per un passat recuperat i un futur diferenciat.

El país havia crescut enmig de sotrac periòdics, i, en el cas del jovent de final de segle, el sotrac permeté desvetllar una gran força creativa, que ara acompanyava la força industrial desplegada al llarg del segle. Però hi havia, alhora, una presa de consciència de la pròpia identitat com a poble i, per extensió, de l'intel·lectual, el

creador, l'artista..., com a part integrant i inalienable d'un conjunt superior a ell mateix, d'on brollen les característiques que el singularitzen en relació amb altres intel·lectuals, creadors, artistes. Tot i que els miralls havien estat presents al llarg del segle, ara deixen de ser examinadors per constituir potser encara referents d'autoritat, però no pares totpoderosos. Quan coneix i comparteix inquietuds amb intel·lectuals europeus, l'intel·lectual català se sap i se sent europeu.

En tot aquest procés, l'Ateneu Barcelonès havia de tenir el rol d'universitat real i actualitzada davant la inoperància i la poca efectivitat de la universitat oficial. En aquest aspecte tenia molts punts de contacte amb l'Ateneu de Madrid, tot i que aquest segon des de la seva fundació havia estat d'alguna manera intervingut pel mateix Estat que li havia atorgat un seguit de privilegis i ajuts. Però si relacionem els presidents de l'Ateneu Barcelonès i els presidents que per les mateixes dates ocuparen la presidència de l'Ateneu de Madrid, s'evidencia la diferent implicació política dels uns i els altres. La relació de la institució madrilenya està ocupada per ministres i presidents de govern de diferents tendències al llarg del segle. Tots han estat, almenys, ministres de la monarquia o la República, diferència fonamental amb l'Ateneu de la Ciutat Comtal i que permet establir els primers elements diferenciadors, probablement durant aquests anys que estudiem els definitius, ja que, com el professor Villacorta Baños remarca en el seu estudi sobre el centre de la capital, feien servir les seves tribunes d'oposició al govern del moment a l'espera d'entrar novament ells al govern de l'Estat.

A Catalunya aquest fet no era possible per la manca d'institucions polítiques pròpies i per la dependència del ministeri corresponent per ocupar els càrrecs que l'administració de l'Estat havia establert per al Principat, de manera que en una àrea de fort desenvolupament econòmic i creixement demogràfic entre els membres de les presidències de la principal corporació cultural de la seva capital, a un nivell acadèmic semblant al del seu homònim madrileny, només podem comptar amb un ministre, Manuel Duran i Bas, i algun senador, com ara Manuel Girona i Agraful.

La manca de relació amb el poder polític generava evidentment problemes, i els que pateix la institució pel que fa a les finances en són una prova, però alhora el fet de no sentir el lligam de dur a la pràctica les propostes esbossades i el fet de tractar-les en els seus aspectes més teòrics permetien llançar tot un seguit de programes de regeneració, de millora dels transports, de vindicació del passat nacional..., que no s'havien d'enfrontar amb la dura realitat de la política diària. De la mateixa manera, a l'interior de la casa i al preu de la discreció dels debats es podia parlar, com ens diu Josep Ramon de Luanco al discurs inaugural del curs 1889-1890, de qualsevol temàtica, fins i tot d'aquelles que a l'exterior eren vedades. I quan la Biblioteca es va dotar de les obres i els salons de les discussions *libèrrimes*, segons el terme del moment, es podia construir un espai de llibertat intel·lectual que possibilitava avançar cap a models de final de segle. Ben cert és que per molt que es defensés el català als exàmens de batxiller dins les reunions de les seccions aquesta era una

lluïta de caire més moral que efectiu, ja que mancats d'aparell polític o òrgans capços d'influir realment en la política general de l'Estat restaven en una romàntica i estèril proposta d'intencions, però si fem una anàlisi a mitjà i llarg termini els programes que podien semblar agosarats a començaments de la Restauració prenen cos quan acaba el segle mitjançant les noves figures polítiques que sorgeixen per crear un marc propi a la capital del Principat diferenciat del de la resta de la monarquia, com era diferent l'espai sociocultural en el qual s'havia generat. I era diferent també perquè els referents culturals d'on havien pres els models eren aliens al món oficial espanyol, i era en aquest fet on radicava la seva força i la seva importància, i era aquí on es podia valorar la funció de càtedra de l'Ateneu Barcelonès i el valor de la seva Biblioteca. En la recerca del propi model es buscava la construcció d'un espai públic que s'emmirallava en el model germànic, amb una configuració nacional d'inspiració renaniana, uns dirigents que es veien a si mateixos com a figures extremes de les obres de Carlyle, i que actuaven en política amb el pragmatisme de James..., i que, davant el que es considerava mediocritat del senyor Esteve, aspiraven a un aristocratism *nietzschia* que no deixava de ser una translació a l'àmbit urbà de la tradicional estructura rural de grans propietaris i hisendats en alguns casos.

Però la construcció dels espais *libérrimos* no va resultar fàcil, i es generaven a partir de crisis que sacsejaven periòdicament la institució. No eren crisis nascudes de les controvèrsies internes, ja que a l'interior de la casa s'hi respirava un aire de plena o gairebé plena llibertat intel·lectual, amb els sostres que les característiques dels socis imposaven. Però, cara enfora, calia una actitud conservadora i contemporitzadora segons les circumstàncies polítiques, cosa que no sempre entenia la sang jove i més arrauxada. No podem afirmar que fos una actitud passiva, que la institució no s'impliqués en qüestions polítiques malgrat els propis estatuts; ara bé, el replegament sobre els propis murs era sovint l'únic mitjà de resistència, i així era entès per la major part de les presidències.

Dit això, els trets principals de les crisis desenvolupades durant el nostre període tenen molt a veure amb aquest trencament de murs, fet no sempre originat per elements de la casa, sinó reproducció interessada, sense valorar per part nostra el caràcter d'aquest interès, de persones i portaveus exteriors, o manifestacions dutes a llocs aliens al recinte ateneístic. La primera crisi positivista neix més de l'extracte de la conferència que fa Pere Estasen a *La Gazeta de Barcelona*, que de la conferència en si mateixa, més si es té en compte que els autors a què es refereix la seva intervenció eren a les prestatgeries de la Biblioteca. La crisi modernista té més a veure amb l'exposició a la Sala Parés, a tocar de Santa Maria del Pi, que amb el mateix fet dels nus exposats; i del discurs de Guimerà, no cal remarcar la importància del seu ressò social a la Barcelona de fi de segle.

Els rectors de l'Ateneu eren prou conscients d'aquests problemes i de com la difusió de certes idees, ja fossin científiques o polítiques, podien enrarir l'ambient si sortien dels àmbits acadèmics en els quals es volien moure; però era, de fet, voler

posar portes al camp i, com en el cas d'Ignasi M. de Ferran, haurien de pagar amb el càrrec una oposició massa aferrissada. Encara que resulti a hores d'ara inversemblant, el català ja era llengua d'ús habitual a la corporació, i els aldarulls de 1895 rere el discurs presidencial no deixaven de constituir l'imprescindible bateig públic d'un fet normal en l'àmbit privat. Cal considerar, a més, que una part determinant del conflicte neix de les desqualificacions vessades pel mateix Guimerà contra qui renejava del seu idioma.

I a banda d'aquesta, una altra de les característiques de les crisis radica en el seu component acumulatiu i no puntual, i empro el terme *puntual* i no *conjuntural* amb tot el sentit, ja que les crisis no esclaten segons les conjuntures, fet que només es podria atribuir a la darrera crisi catalanista, sinó quan el conjunt d'elements d'ambdues tendències inverteixen el seu valor a l'interior de la institució. La primera crisi positivista neix arran de l'entrada a l'Ateneu del grup de pensadors *progressius* —en la terminologia del moment— que no poden, per mor de les circumstàncies polítiques, actuar des de les que serien tribunes pròpies, i el moment realment clau de la crisi, l'enfrontament que decideix finalment el resultat, no és la prohibició de les conferències per part de Duran i Bas, sinó la dimissió d'Ignasi M. de Ferran i la nova presidència, el juliol, de Narcís Carbó, quan els elements progressius tenen una força determinant. Semblantment, la crisi modernista neix de la necessitat vista per un conjunt de nous socis d'establir uns nous cànons estètics, i el seu nombre, incrementat de manera natural al llarg de la darrera dècada del segle, farà que finalment els seus plantejaments siguin, si més no, respectats; en cap de tots dos casos no importa més que tangencialment la conjuntura política i social, és el mateix desenvolupament de la institució el que ha generat un conflicte que només l'enfrontament obert pot, finalment, resoldre.

Hem d'insistir novament en el caire sincrètic de la nova cultura política i no política catalana nascuda a partir de l'any 1890, però alimentada de les aportacions de les generacions precedents, sobre la base del conjunt heterogeni, pluridisciplinari i plurinacional de les aportacions rebudes.

La recuperació del llegat històric maldava cap a l'assumpció, manta vegades poc reflexiva, de plantejaments arcaics que calia adaptar als temps moderns, fet, aquest segon, que no sempre es realitzava. El treball d'historiadors com ara Josep Coroleu posà a l'abast de les noves generacions un cabal enorme d'informació sobre els mecanismes de funcionament de la Corona catalanoaragonesa en un temps considerat gloriós que passaren a ser mitificats, sovint sense cap aparell crític. Així, conceptes com ara *pactisme* o *Corts per braços* o *gremis* integraren el nou panteó nacional, sense sotmetre'ls, repetim, a gaire anàlisi; en el futur, l'adaptació als nous temps corregí aquests defectes, com no podia ser altrament, i una part del discurs, la que resistí millor la confrontació amb la societat real d'aquell present, mantingué la seva vigència i actuà, en part, de sedàs per classificar les influències que es rebien, acceptaven i incorporaven, d'aquelles altres que, tot i la necessitat del seu

coneixement, no podien encabir-se dins la coherència del nou projecte cultural nacional.

Tanmateix, tot i que és cert que els corrents no catalans marquen profundament el projecte, no és aquesta una recepció feta sense destriar; no tots els materials posseeixen les característiques necessàries i *sine qua non* per formar part del conjunt on havien d'anar a integrar-se. En un moment en el qual les idees flueixen ràpidament per tot el continent, els intel·lectuals catalans disposen de la possibilitat de comparar-se amb d'altres i de rebre i donar segons les tasques desenvolupades, iniciades o projectades, i la incorporació al seu fons heurístic i instrumental no difereix gaire del que duen a terme altres intel·lectuals en altres àrees del continent.

I les respostes es generen sobre la base del camp que determini la seva atenció; institucionalització de la difusió de la cultura i el coneixement, descentralització, pacte, eleccions corporatives, modificació del sistema parlamentari..., problemàtiques i alternatives que neixen en el marc local i que es resolen amb aportacions franceses, angleses, alemanyes, italianes..., sempre tenint com a referent i sedàs, repetim, els propis marcs conceptuals i la pròpia realitat immediata. En aquest sentit, aquesta adaptació a la realitat i la modificació de les influències segons si s'adien o no al cas concret diferencien l'Ateneu Barcelonès d'altres de semblants a l'Estat espanyol i més concretament del madrileny, molt més important en volum d'obres i posició social dels seus presidents, però mancat d'aquesta vinculació al territori.

Aquest sincretisme és fàcilment perceptible en l'obra de Prat de la Riba, però també s'observa a plataformes com ara la *Revista Jurídica*, a actuacions i conferències en el si de l'Ateneu, en l'obra de Pere Coromines, Jaume Brossa, Narcís Oller..., tots ells productes, alhora, de la seva societat, dels valors que representa i de les influències rebudes, en un conjunt indestriable. Els historiadors de la literatura han avançat força en la dissecció dels diferents components de l'obra literària per escatir orígens, influències i originalitats. La història cultural del nostre país ha de seguir el mateix biaix i cercar, com ja s'està fent en molts casos, component per component, fins a separar allò que és propi d'allò que és importat i establir els mecanismes autòctons que s'han posat en marxa per articular la societat catalana i dotar-la d'uns imaginaris propis, vinculants i coherents amb la seva identitat col·lectiva en un moment de mutació frenètica com fou el final del vuit-cents.

No podem, però, oblidar la particular manera com la societat civil catalana enfrontà el segle XIX; insistir en la importància bàsica de la societat civil catalana en el desenvolupament global del Principat els darrers trenta anys del segle XIX és un argument que, no per a bastament manifestat, deixa de ser necessari recordar sovint.

La societat catalana hagué de sofrir al llarg del segle XIX una profunda transformació social, econòmica i cultural, que superà amb escreix els marcs del sistema polític dins el qual el país estava immers. Calia donar resposta a un seguit de desajusts que el mateix procés de creixement econòmic, demogràfic i industrial estava ocasio-

nant: l'increment demogràfic, la proletarització de grans capes de la societat, l'aparició de masses urbanes a la ciutat de Barcelona i pobles del pla que, vinguts com a braços a treballar a la indústria, generen al mateix temps la por del nombre i la necessitat de tutela social davant les seves mancances, elements profundament imbricats l'un en l'altre.

La resposta que es dona des de la societat civil catalana, única amb voluntat en aquells moments de promoure una alternativa real i pal·liativa, tot i que sigui només parcialment, consisteix en la vertebració d'una xarxa de corporacions que, en un major o menor grau d'institucionalització, s'estén al llarg de tot el darrer terç del segle dinou. La unió de corporacions s'instrumentalitza d'antuvi com a mitjà per donar coherència i voluntat de permanència en aquesta xarxa i, tot i que desapareguda oficialment, no per això les corporacions deixen de mantenir els lligams i d'actuar coordinadament en la redacció de manifestos, la presentació de propostes als governs, l'adopció de plataformes puntuals de resistència o simplement d'exposició d'una manera d'entendre el procés de creixement de la ciutat o d'adequació del sistema a les conjuntures econòmiques que no sempre, per ser justos, gairebé mai, es corresponia amb les accions dutes a terme pels diferents governs.

Els fulletons regionals emmagatzemats a la Biblioteca palesen aquesta voluntat i posen de manifest el grau d'implicació de l'Ateneu en la societat del final del vuit-cents.

La institució tingué un paper determinant i entenem que públicament acceptat dins una estructura civil alternativa a l'Estat oficial en molts aspectes; així com en el camp de l'assistència psiquiàtrica els centres privats ocuparen les parcel·les que, per llei, corresponien a l'Estat, en el camp de la cultura i el coneixement l'Ateneu era la culminació de tota una xarxa educativa, vinculada informalment, que des de les aules dels ateneus populars en el primer esglau, fins a les càtedres ateneístiques, d'una banda, substituïen la deficient educació bàsica, i de l'altra, esdevenien el centre real d'alta cultura de la ciutat de Barcelona, amb coneixements moderns, discussions obertes i la possibilitat a través de les publicacions periòdiques de conèixer tot el que des dels camps de la ciència física o especulativa es produïa arreu del continent i del món.

Cal posar l'èmfasi en l'autonomia de la recepció i la capacitat per destriar d'acord amb les necessitats, les realitats conceptuals autòctones i una identitat col·lectiva que no per perseguida deixa de ser present; i cal entendre el procés de construcció d'una alternativa política i cultural catalana a partir de la convergència d'un doble vector, que té les seves arrels en projectes econòmics i desenvolupament social i demogràfic diferent, però, al mateix temps, en la pervivència, que la confluència amb l'anterior vector no fa més que precipitar, d'una voluntat de ser-hi, sovint més popular que burgesa, més atàvica que conscient, però en tot cas real i que troba el seu espai a la llum a finals del segle rere la recuperació de la llengua, la reivindicació de la pròpia cultura i la creació de mecanismes i grups polítics propis, distints i independents dels de la resta de l'Estat.

